

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ БОТАНІКИ ІМЕНІ М.Г. ХОЛОДНОГО

БОТАНІЧНИЙ САД ІМЕНІ АКАДЕМІКА ОЛЕКСАНДРА ФОМІНА
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

УКРАЇНСЬКЕ БОТАНІЧНЕ ТОВАРИСТВО

ГЕРБАРІЇ ХХІ СТОЛІТТЯ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ВИКЛИКИ

*Матеріали Міжнародної наукової конференції,
присвяченої 100-річчю від заснування Національного гербарію України (KW)
– Гербарію Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України
(1 жовтня 2021 року, Київ)*

Київ – 2021

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
M.G. KHOLODNY INSTITUTE OF BOTANY
A.V. FOMIN BOTANICAL GARDEN of the
TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV
V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY
IVAN FRANKO NATIONAL UNIVERSITY OF LVIV
UKRAINIAN BOTANICAL SOCIETY

HERBARIA OF THE 21st CENTURY: ACHIEVEMENTS AND CHALLENGES

*Proceedings of International Scientific Conference
dedicated to the 100th anniversary of the National Herbarium of Ukraine (KW) –
the Herbarium of M.G. Kholodny Institute of Botany, NAS of Ukraine
(1 October 2021, Kyiv)*

Kyiv – 2021

УДК 57.082.13:582.35/.99 (477)

ББК Є5є/лб1 (4 Укр)

Ш 96

ГЕРБАРІЇ XXI СТОЛІТТЯ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ВИКЛИКИ. Матеріали Міжнародної наукової конференції присвяченої 100-річчю від заснування Національного гербарію України (KW) – Гербарію Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України (1 жовтня 2021 року, Київ) – Київ: Інститут ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України, 2021. – 193 с., іл.

У збірнику представлені матеріали Міжнародної наукової конференції присвяченої 100-річчю Національного гербарію України (KW) – Гербарію Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. Публікації, зібрані тут, торкаються широкого кола питань гербарної справи, серед них: використання гербарних даних для ботанічних, мікологічних, природоохоронних та міждисциплінарних досліджень; історії становлення, формування, ведення та опрацювання окремих систематичних, географічних, історичних, меморіальних гербаріїв, спеціалізованих зібрань та колекцій типових зразків тощо; впровадження в гербарну роботу цифрових технологій тощо. Розглянуто значення гербаріїв для освіти та культури.

Для ботаніків, працівників гербаріїв та музеїв, аспірантів і студентів біологічних факультетів.

HERBARIA OF THE 21st CENTURY: ACHIEVEMENTS AND CHALLENGES.

Proceedings of International Scientific Conference dedicated to the 100th anniversary of the National Herbarium of Ukraine (KW) – the Herbarium of M.G. Kholodny Institute of Botany, NAS of Ukraine (1 October 2021, Kyiv). – Kyiv: M.G. Kholodny Institute of Botany, NAS of Ukraine, 2021. – 193 p., ill.

The book presents materials of the International Scientific Conference dedicated to the 100th anniversary of the National Herbarium of Ukraine (KW) – the Herbarium of M.G. Kholodny Institute of Botany, NAS of Ukraine. The publications that represented here, such a wide range of herbarium management, including the use of herbarium data for botanical, mycological, conservation, and interdisciplinary research; history of formation, development, maintenance, and investigation of particular systematic, geographical, historical, memorial, specialized collections and collections of types specimens, etc.; introduction of digital technologies into herbarium work, etc. The significance of herbariums for education and culture is considered.

For botanists, employees of herbaria and museums, graduate students, and students of biological faculties.

Рецензенти:

д.б.н. Н.А. Бісько, Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (Україна)
д.б.н., П.Є. Булах Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України (Україна)

Редакційна колегія:

член-кореспондент НАН України С.Л. Мосякін,
д.б.н., проф. Л.О. Тасенкевич, к.б.н., ст.н.с. Н.М. Шиян, к.б.н., ст.н.с. І.Г. Ольшанський,
к.б.н. С.Л. Жигалова

Наукове видання

*Затверджено до друку Вченою радою Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України
(Протокол № 15 від 7 грудня 2021 р.)*

ISBN 978-966-02-9798-2 (електронне видання)

© Автори статей, 2021
© Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, 2021

Розділ 4.
КУРАТОРИ, КОЛЕКТОРИ, ДОСЛІДНИКИ
ГЕРБАРНИХ ФОНДІВ ТА ОКРЕМИХ КОЛЕКЦІЙ;
ІСТОРИЧНІ ЗІБРАННЯ

ГЕРБАРІЙ УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ (UU):

ІМЕННА КОЛЕКЦІЯ АНТОНІЯ МАРГІТТАЯ

А.В. Мигаль¹, В.І. Сабадощ¹, М.В. Шевера^{2,3}

¹ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

andriy.myhal@uzhnu.edu.ua, visabad@gmail.com

²Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України

м. Київ, Україна

³Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ

м. Берегове, Україна

shevera.myroslav@ukr.net

Abstract. Information about the Antoni Margittai's collection in the Herbarium of the Uzhhorod National University (UU) is presented, namely the history of its formation, number of specimens and taxa, data about geography, periods of the collection, the collectors, and its current state. The collection consists of 1545 specimens and represents 581 species from 216 genera and 53 families. All these materials were collected by A. Margittai in Transcarpathia (former Bereg, Ung, Ugocha and Maramoros comitats), the present-day Ukrainian territories, and a minor part from the present-day Hungarian and Slovak areas. Some specimens collected by J. Buček, G. Lengyel and L. Vagner were included into the collection. The first specimens were collected in 1908, and the last ones in 1938. The Uzhhorod collection of A. Margittai is valuable in regional terms and has scientific, historical and cultural significance.

Keywords: herbarium collection, Margittai, Transcarpathia, Ukraine.

Ім'я Антонія Маргіттая займає особливе місце в історії ботанічної науки на Закарпатті. Уродженець Закарпаття, випускник Будапештського університету, фізик та математик за фахом, був закоханий у рослинний світ краю, багато подорожував, збирав гербарій. Місцевий ботанік-аматор згодом став одним із неперевершених знавців флори Підкарпатської Русі, автором понад 30 наукових праць у галузі флористики, систематики, етноботаніки. Найвагомим доробком дослідника, без сумніву, є зібраний ним гербарій,

що нараховує понад 40 тисяч зразків, основна частина якого зберігається в Угорському науково-природничому музеї в Будапешті (BP), дублетні матеріали – в гербаріях багатьох університетів та музеїв світу, зокрема й вітчизняних (B, BR, BRA, BRNU, CHER, CLU, DAO, E, GR, GZU, IBSC, KRA, KW, LIM, LW, M, MPU, NI, PH, PRG, PR, SIB, SO, UBC, ULM, UU, W, WA, WU, Z+ZT та ін.). Гербарій є найповнішим зведенням про флористичну різноманітність Закарпаття передвоєнного періоду, зафіксовану дослідником. Цінним компонентом колекції є і типовий матеріал описаних нових для науки таксонів (Андрик et al., 2010; Pifko, Lököš, 2010; Shevera et al., 2014).

Аналізована колекція А. Маргіттая, що зберігається в Ужгородському національному університеті (UU), потрапила до вишу за ініціативи та безпосередньої участі професора С. Фодора (1907–2000), який підтримував тісні наукові зв'язки з угорськими ботаніками. У 1966 р., до 20-річчя від часу заснування Ужгородського державного університету, Угорський природознавчий музей АН Угорщини передав до гербарію вишу близько 2000 дублетних матеріалів із основної колекції А. Маргіттая у Гербарії BP. У нарисах, присвячених Гербарію UU (Фодор, 1995; Кіш, 2011), ця збірка згадується серед інших як цінна колекція. Але донедавна спеціальних досліджень та аналізу цієї відносно невеликої, але цікавої й цінної у регіональному відношенні збірки не проводилось.

Автори повідомлення впродовж 2001–2021 рр. здійснили інвентаризацію колекції А. Маргіттая в Гербарії UU, критично опрацювали й узагальнили відомості про неї, розпочали створення електронного каталогу, виявили автентичні зразки.

У результаті дослідження встановлено, що в аналізованій колекції А. Маргіттая представлено 1545 гербарних аркушів, які репрезентують 581 вид судинних рослин, що належать до 216 родів і 53 родин; назви таксонів наводяться згідно авторського трактування.

Наукова цінність ужгородської колекції А. Маргіттая полягає передусім у якісному документуванні флористичного різноманіття досліджених автором територій. Зразки колекції представляють не тільки значну частину видового багатства регіональної флори, але й велику кількість різновидів (наприклад, *Asplenium trichomanes* L. var. *glandulosum* Podp., *Carex pallescens* L. var. *typica* Asch. et Graebn., *C. pallescens* L. var. *elatior* Asch. et Graebn., *Rosa canina* L. var. *bihariensis* Borb., *R. dumetorum* Thuill. var. *subdacica* Borb. та ін.), форм (наприклад, *Carex gracilis* Curt. f. *personata* Kück, *C. oederi* Retz. f. *pygmaea* Andr., *Poa trivialis* L. f. *effusa* Asch. et Graeb. та ін.), які визнавав дослідник. Тут зберігаються й зразки деяких описаних А. Маргіттаєм таксонів внутрішньовидового рангу, наприклад «*Rosa canina* L. v. *Silcensis* Marg. Hab. Silce, Bereg. 31.V. 1931. Leg. A. Margittai», «*Rosa canina* L. v. *microphylla* Marg. Hab. in Jávornik, ad N. Berezna, Ung, c. 500 m. 18.VI. 1935. Leg.

A. Margittai», «*Rosa glauca* Vill. v. *pubescens* Marg. Hab. in vinetis ad Bene, Bereg, c. 170 m. 24.V. 1934. Leg. A. Margittai», «*Rosa glauca* Vill. v. *subfalcata* Marg. Hab. ad Salánth, Ugocsa. 1.VI. 1936. Leg. A. Margittai», «*Carlina brevibracteata* Simk. f. *umbrosa* Marg. Hab. in silvis montis Nagyhegy ad Munkács, c. 140 m. 9.IX. 1934. Leg. A. Margittai», «*Poa nemoralis* L. f. *capillaris* Marg. Hab. in sylvis quercinis ad Zaluž, Bereg, 07.VI. 1938, leg. A. Margittai» та ін. Переважна кількість зразків належить до видів природної фракції флори, серед них і рідкісні, які внаслідок антропогенного впливу суттєво скоротили свій ареал та чисельність і зараз занесені до Червоного списку Закарпаття (Kricsfalusy et al., 1999) та Червоної книги України (Червона..., 2009), наприклад, *Centaurea melanocalathia* Borbás, *Crocus heuffelianus* Herb., види родини *Orchidaceae*, *Salvinia natans* (L.) All., *Potentilla alba* L., *P. palustris* (L.) Scop., *Soldanella hungarica* Simonk., *Typha schuttleworthii* Koch et Song., *Vitis sylvestris* C.C. Gmel. та ін. Цінними елементами колекції є також зразки видів адвентивних рослин, виявлені дослідником у регіоні, наприклад, кенофіти: *Aster annuus* L., *Bromus commutatus* Schrad., *Solidago serotina* Ait. та ін., археофіти: *Bromus secalinus* L., *B. tectorum* L., *Hordeum murinum* L., *Nigella arvensis* L., *Salix fragilis* L., *Setaria verticillata* (L.) Beauv. та ін. Кілька видів, наприклад, *Hypericum calycinum* L., *Nicotiana rustica* L., *Secale cereale* L. та ін. наводяться як культивовані.

Як приклад, подаємо два гербарні зразки з колекції А. Маргіттая в Гербарії УУ (Рис. 1).

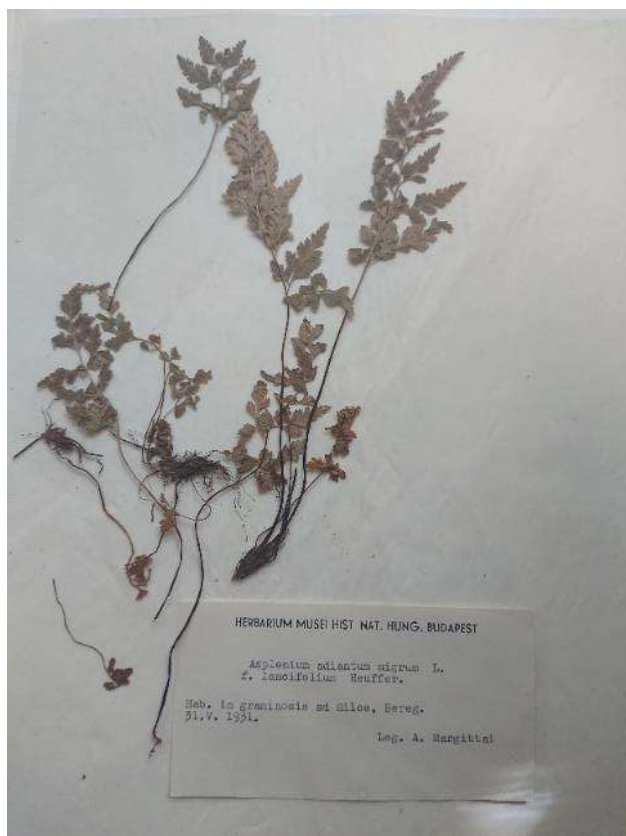
Майже всі зразки колекції були зібрані А. Маргіттаям, кілька екземплярів – іншими колекторами, зокрема два – Я. Бучеком, по одному – Л. Вагнером та Г. Ленделом.

Зразки колекції були зібрані А. Маргіттаям упродовж 30 років. Найбільш ранній із них датований липнем 1908 р., останній за часом збір – 20 липня 1938 р.

У географічному відношенні більшість зразків аналізованої колекції були зібрані з території сучасної Закарпатської області та охоплюють усі чотири тодішні комітати краю. Найбільше зборів з комітату Берег, дещо менше – з Мараморошу, окремі – з Унг та Угоча; кілька зразків із територій сучасних Угорщини та Словаччини.

Більшість гербарних етикеток виготовлені друкарським способом, тільки незначна кількість – авторські рукописні.

Аналізованою колекцією цікавилися флористи та систематики. Зокрема, ще до її передачі в Гербарій УЖДУ, частина видів роду *Rubus* L. у середині 30-х років ХХ ст. була критично опрацьована та перевизначена монографом цієї групи, чеським ботаніком Я. Грубі. Про опрацювання певних груп рослин уже у фондах Гербарію УУ свідчать залишені *Notae criticae*, зокрема С. Фодором (різні таксони квіткових рослин, *sine datum*), І. Бузуновою (під *Rosa* L., 1990), А. Мигалем (*Crocus* L., 2002; види рідкісних рослин, 2021),

a.

b.

Рис. 1. Зразки з колекції А. Маргіттай в Гербарії УУ: а. – *Asplenium adiantum nigrum* L. f. *lancifolium* Heuffer; б. – *Rubus nitidus* W. & Nees.

Fig. 1. Specimens from the Collection of A. Margittai of the Herbarium UU: a. – *Asplenium adiantum nigrum* L. f. *lancifolium* Heuffer; б. – *Rubus nitidus* W. & Nees.

Л. Губарь, С. Мосякінім (окремі представники родини Poaceae, 2003), М. Федорончуком (окремі представники родини Caryophyllaceae, 2003), В. Протопоповою (рід *Orchis* Tourn. ex L., 2003), І. Тимченко (рід *Dactylorhiza* Necker ex Nevski, 2003), Є. Андрик (Polypodiophyta, 2003, 2004), Р. Кішем (Polypodiophyta, 2004), В. Сабадошем (родина Liliaceae, 2005), М. Шеверою (родини Onagraceae, Salicaceae, 2019; види адвентивних рослин, 2021), І. Ольшанським (*Juncus* L., *Luzula* L., 2021), І. Беднарською (рід *Festuca* L., sine datum), є нотатки про опрацювання матеріалу для проекту «Chorologia Florae Ukrainicae Occidentalis»; А. Ільїнська (in colloquium) у 2018 р. переглянула види родини Brassicaceae.

Стан збереженості колекції загалом добрий, що пояснюється якісною гербаризацією з дотриманням усіх її правил, але у деяких рослин природньо змінився

колір квіток, зафіксовано осипання листків, відмічені ушкодження, викликані комахами тощо.

Ужгородська колекція А. Маргіттая – порівняно невелика за обсягом, але дуже цікава передусім у регіональному відношенні. Вона, без сумніву, має як наукове, так й історико-культурне значення. Дані щодо складу флори судинних рослин Закарпаття, про поширення та екологічну приуроченість видів у минулому є цінним порівняльним флористичним матеріалом, зокрема для вивчення змін рослинного покриву під дією антропогенних та кліматичних факторів.

Література.

Андрик Є.Й., Шевера М.В., Кіш Р.Я., Піфко Д. 2010. Пам'яті Антонія Маргіттая (до 130 річчя від дня народження). В кн.: *Два століття дослідження рослинного покриву Карпат; Мат. міжн. наук. конф., присвяченої 130-річчю від дня народження Антонія Маргіттая (16-18 вересня 2010, м. Мукачєво-Берегово, Україна)*. Ужгород: Карпати, с. 7–16.

Фодор С.С. 1995. Гербарій Ужгородського державного університету. В кн.: *Гербарії України*. Київ: Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, с. 64–67.

Кіш Р.Я. 2011. Гербарій Ужгородського національного університету УУ. В кн.: *Гербарії України. Index Herbariorum Ucrainicum*. Ред.-уклад. Н.М. Шиян. Київ: Альтерпрес, с. 276–279.

Крічфалушій В.В., Будніков Г.Б., Мигаль А.В. 1999. *Червоний список Закарпаття: види рослин та рослинні угруповання, що знаходяться під загрозою зникнення*. Ужгород: Вид-во Закарпаття, 196 с.].

Pifkó D., Lökös L. 2010. Margittai's scientific heritage in the Hungarian natural history museum. В кн.: *Два століття дослідження рослинного покриву Карпат; Мат. міжн. наук. конф., присвяченої 130-річчю від дня народження Антонія Маргіттая (16-18 вересня 2010, м. Мукачєво-Берегово, Україна)*. Ужгород: Карпати, с. 150–156.

Shevera M., Pifkó D., Optasyuk O. 2014. List of taxa described by Antal Margittai and lectotypification of his taxa deposited in the Hungarian natural history museum (BP). *Studia botanica Hungarica*, **45**: 113–122.

Червона книга України. Рослинний світ / За ред. Я.П. Дідуха. 2009. Київ: Глобалконсалтинг, 900 с.